# In welk jaar vond de kruisiging plaats?

Theo Algra

**Hoewel de Bijbel geen directe vermelding geeft van het jaar waarin de kruisiging plaatsvond, zijn er genoeg aanwijzingen waaruit dit jaar kan worden afgeleid. De meeste uitleggers komen uit op de jaren 33 of 30, op afstand gevolgd door 31. Maar ook andere jaren in dezelfde periode worden voorgesteld.**

In 1983 publiceerden Humphreys en Waddington hun beroemd geworden artikel in Nature, waarin zij stelden dat de kruisiging in het jaar 33 heeft plaatsgevonden, mede omdat er in dat jaar op de 14e Nisan een gedeeltelijke maansverduistering optrad.[1] Volgens het artikel refereert Petrus in zijn toespraak op de eerste Pinksterdag in Handelingen 2 aan deze eclips als de vervulling van Joel 2:31. De profetie spreekt namelijk over een maan die verandert in bloed. Het artikel kreeg wereldwijde aandacht en leidde er toe dat velen er sindsdien van uitgaan dat hiermee de controverse over het juiste kruisigingsjaar is beslecht. Echter, niets is minder waar. In 1990 leverde professor Bradley Schaeffer (NASA) fundamentele kritiek op het artikel van Humphreys en Waddington.[2] Schaeffer is een befaamd astrofysicus en een autoriteit op het gebied van atmosferische invloeden op astronomische waarneming. Hij toonde aan dat de eclips op 14 Nisan (3 april) 33 in Jeruzalem niet zichtbaar kan zijn geweest met het blote oog.[3] Hiermee verviel een belangrijk argument ten gunste van het jaar 33.

In dit artikel zullen we laten zien waarom het jaar 31 de meest waarschijnlijke optie is. Dit volgt uit de aanwijzingen die te vinden zijn in de evangeliën. Vervolgens bespreken we een aantal andere tijdmarkeringen die het jaar 31 bevestigen.

---

[1] Humphreys & Waddington (1983)

[2] Schaeffer (1990, 1996). Zie ook Faulkner (2014).

[3] Nisan is de Hebreeuwse kalendermaand die valt in maart/april. Zie Appendix A.

## 1. Jezus' bediening

Jezus' bediening begon met zijn doop door Johannes de Doper. Daarna volgden de verzoeking in de woestijn, de ontmoeting met de eerste discipelen, de reis naar Kana en de bruiloft aldaar, het verblijf in Kapernaüm en de reis naar Jeruzalem waar het Pesachfeest werd bijgewoond dat in Johannes 2 wordt genoemd. De tijd vanaf de doop tot dit eerste Pesach was minimaal drie maanden, maar waarschijnlijk langer.

Het Johannes-evangelie maakt drie keer melding van een Pesachfeest dat door Jezus werd bijgewoond (Johannes 2:13; 6:4; 11:55). Uit Johannes 4:35 volgt echter dat er tijdens Jezus' bediening nog een vierde Pesach moet zijn geweest. Toen Hij met zijn discipelen op weg was van Judea naar Galilea zei Hij in Johannes 4:35: "zegt u niet nog vier maanden dan komt de oogst?" Omdat de oogst in de maand Nisan begon (maart/april), moet deze reis zijn gemaakt in de maand Tevet (december/januari). Aangezien in Johannes 5:1 nog een ander feest wordt genoemd waarop Jezus in Jeruzalem aanwezig was, moet dit ook een Pesachfeest zijn geweest of één van de feesten die daarop volgden. Hoe dan ook, er moet een niet-genoemd Pesachfeest hebben plaatsgevonden tussen Johannes 2:13 en Johannes 6:4.[4]

Dit blijkt ook uit het feit dat de wonderbare spijziging plaatsvond vóór het Pesachfeest van Johannes 6:4 (zie Johannes 6:42), maar nadat Jezus' discipelen aren plukten toen zij door de korenvelden liepen (Markus 2:23, Lukas 6:1, Mattheüs 12:1). Dat laatste was tijdens het oogstseizoen in mei/juni, dus kort na een Pesachfeest. Maar dit was niet het Pesachfeest van Johannes 2, gelet op het aantal gebeurtenissen dat daarna plaatsvond. In Johannes 2:22 en 4:1-2 staat dat Jezus in Judea bleef prediken totdat Hij hoorde dat de Farizeeën ontdekten dat Jezus meer volgelingen kreeg dan Johannes de Doper. Daarop vertrok Hij naar Galilea. Dit begin van zijn bediening in Galilea wordt tevens vermeld in Markus 1:14, Mattheüs 4:12 en Lukas 4:14. Hij maakte eerst een rondreis door heel Galilea (Markus 1:39) en predikte overal in de synagogen. In Markus 2:1 komt Hij weer terug in Kapernaüm. De bediening in Judea en de rondreis door

[4] Hoehner (1977) pag. 90,91

Galilea moeten samen redelijkerwijs veel langer hebben geduurd dan twee maanden. Ook uit dit gegeven volgt dat er een vierde Pesach moet zijn geweest.

Conclusie: de bediening van Jezus heeft **ruim drie jaar** geduurd.

### 2. Het begin van Jezus' bediening

Herodes de Grote ondernam in het jaar 20/19 v.C. het plan om de tempel te restaureren en te verfraaien.[5] Tijdens het eerste Pesach dat de Heer samen met zijn discipelen bijwoonde (Johannes 2:20) merkten de Joden op dat er op dat moment al 46 jaar aan het tempelcomplex was gebouwd. De vraag is in welke maand van het jaar 20/19 het werk begonnen is. Josephus schrijft dat het eigenlijke tempelgebouw (het Heilige en het Heilige der heiligen) na 18 maanden klaar was en dat dit feit werd gevierd tegelijkertijd met het inauguratiefeest van Herodes.[6] Dit laatste viel in de maand Tisri, want Jeruzalem was door Herodes ingenomen op 10 Tisri in het jaar 37 v.C.[7] Als we rekening houden met de tijd die nodig was voor de noodzakelijke voorbereidingen zoals het aanvoeren van bouwmaterialen en het afbreken van bestaande bouwwerken,[8] dan volgt hieruit dat de eigenlijke bouwwerkzaamheden moeten zijn begonnen in de laatste maand (Adar) van het jaar 20/19. N.B. bij Josephus begint het kalenderjaar op 1 Nisan (maart/april). Dus moeten we de eigenlijke start van het gebouwencomplex omstreeks maart van het jaar 19 v.C. dateren. Voor het Pesachfeest van Johannes 2 komen we dan uit op **Nisan 28 n.C**.

### 3. Het jaar

Als we dit gegeven combineren met de duur van Jezus' bediening, dan volgt hieruit dat de kruisiging heeft plaatsgevonden in het jaar **31**. Jezus

---

[5] Jewish Encyclopedia: Temple of Herod

[6] Josephus Oudheden XV 421-423

[7] Josephus spreekt over de "vastendag", waarmee Yom Kippoer wordt bedoeld (10 Tisri).

[8] Josephus zegt hierover : "Hij maakte duizend wagens klaar om de stenen te vervoeren, koos tienduizend van de meest bekwame werklieden en kocht duizend gewaden voor evenveel priesters, liet sommigen een opleiding volgen tot steenhouwer en anderen tot timmerman, en begon toen met bouwen, maar pas toen alles klaar was en goed voorbereid." (Oudheden XV 390-391)

bediening begon enkele maanden vóór het Pesachfeest van het jaar 28. Wellicht is Hij door Johannes de Doper gedoopt tegen het eind van het jaar 27 of in het begin van 28.

Er zijn meerdere aanwijzingen die deze conclusie bevestigen. Dit betreft:

- De leeftijd van Jezus aan het begin van zijn bediening
- Het recht op het uitvoeren van de doodstraf
- De bekering van Paulus
- De Hebreeuwse kalender
- Het jaar waarin Johannes de Doper begon op te treden

### 3.1 De leeftijd van Jezus aan het begin van zijn bediening

Herodes de Grote stierf in 4 v.C. Dit betekent dat Jezus werd geboren rond het begin van 4 v.C.[9] Toen Hij eind 27 n.C. of begin 28 n.C. werd gedoopt, was hij 30 of 31 jaar, precies zoals Lukas 3:23 dat aangeeft.

### 3.2 Het recht op het uitvoeren van de doodstraf

Er is een passage in de Talmoed waarin wordt vermeld dat de Joden op een bepaald moment het recht werd ontnomen om de doodstraf uit te voeren.[10] Dit gebeurde 40 jaar voor de verwoesting van Jeruzalem (70 n.C.). Dat betekent dat vanaf het jaar 30 uitsluitend de Romeinen zelf iemand ter dood mochten brengen (Johannes 18:31).

### 3.3 De bekering van Paulus

Uit Handelingen, de tweede Korinthebrief en de brief aan de Galaten kan worden afgeleid dat Paulus zich hoogstwaarschijnlijk heeft bekeerd voor 1 Nisan 33 (april). Zie Appendix C. Dat betekent dat het jaar 31 n.C. het laatst mogelijke jaar is waarin de kruisiging kan hebben plaatsgevonden.

[9] Herodes stierf niet in 1 v.C. zoals door sommigen wordt beweerd. Zie Algra (2020a)
[10] Sanh.1:1, 7:2

### 3.4 De Hebreeuwse kalender

Er bestaat weinig twijfel aan het feit dat de Heer werd gekruisigd op een vrijdag. In de tijd van het Nieuwe Testament werd de zesde dag van de week, vrijdag, meestal aangeduid als de (dag van de) *voorbereiding* (Mattheüs 27:62; Markus 15:42; Lukas 23:54; Johannes 19:31; Johannes 19:42). Want op die dag werden de nodige voorbereidselen getroffen voor de sabbat.

#### 3.4.1 Vrijdag 15 Nisan

In Mattheüs, Markus en Lukas wordt ondubbelzinnig gezegd dat op donderdag, de dag voor de kruising, de Pesachlammeren moesten worden geslacht. Bijvoorbeeld in Markus 14:12.

> **Markus 14:12** En op de eerste dag van de ongezuurde [broden], wanneer ze het Pascha slachtten, zeiden Zijn discipelen tegen Hem: Waar wilt U dat wij heengaan en voorbereidingen treffen, zodat U het Pascha kunt eten?

Dit was de 14e Nisan (Exodus 12:6). De juiste datum van de kruisiging is daarom vrijdag 15 Nisan.

In het Johannesevangelie echter valt de 14e Nisan op vrijdag. Dit volgt uit de volgende teksten:

> **Johannes 18:28** Ze brachten dan Jezus van Kajafas naar het gerechtsgebouw, en het was ’s morgens vroeg. En zij gingen het gerechtsgebouw niet in, opdat zij niet bezoedeld zouden worden, maar het Pascha konden eten.
>
> **Johannes 19:14** En het was de voorbereiding van het Pascha, ongeveer het zesde uur
>
> **Johannes 19:31** want de dag van die sabbat was een grote [dag]

Er zijn verschillende verklaringen aangedragen voor deze schijnbare tegenstrijdigheid. Zo is wel voorgesteld dat de maaltijd op donderdagavond geen werkelijke Pesachmaaltijd zou zijn geweest. In dit

verband is het klassieke werk van Joachim Jeremias, *Die Abendmahlsworte Jesu*, van belang. Jeremias noemt tien duidelijke argumenten waaruit volgens hem blijkt dat Johannes het laatste avondmaal als een Pesachmaaltijd beschouwt, hoewel hij dit niet expliciet zo noemt.[11]

Een andere verklaring gaat ervan uit dat Johannes 18:28 niet kan doelen op een onreinheid die de betrokkenen zou hebben verhinderd om die avond het Pesachmaal te eten. Door het huis van een heiden binnen te gaan, werd men weliswaar onrein, maar een dergelijke onreinheid kon aan het begin van de avond worden opgeheven door zich te wassen (Handelingen 10:28; vergelijk Leviticus 22:6,7).[12] Er zou in dat geval dus geen beletsel zijn geweest om ’s avonds aan het Pesachmaal deel te nemen. Volgens deze redenering kan dat daarom niet de bedoeling van Johannes 18:28 zijn geweest. Edersheim en Beckwith wijzen erop dat het woord *Pesach* in Johannes 18:28 niet uitsluitend betrekking hoeft te hebben op het Pesachmaal, maar ook kan verwijzen naar de offers die tijdens de week van de ongezuurde broden werden gebracht (Ezechiël 45:21; Leviticus 23:7,8; 23:37,38; Deuteronomium 16:2,3).[13] Daarbij wordt in het bijzonder gedacht aan de *Chagigah*, het feestoffer dat op de eerste dag, 15 Nisan, werd gebracht. Dit offer werd na de morgendienst gebracht en moest nog op dezelfde dag worden gegeten, waarschijnlijk in de loop van de middag. Om aan deze offers te kunnen deelnemen, diende men ritueel rein te zijn.[14]

Het probleem met deze verklaring is echter dat de natuurlijke lezing van Johannes 18:28 wordt verlaten ten gunste van een harmoniserende interpretatie.

De beste verklaring is mijns inziens dat er sprake was van twee verschillende kalenders. Het is bekend dat de leidende priesters de lengte van een maand soms aanpasten wanneer dat om praktische of religieuze redenen beter uitkwam, ook wanneer dit niet overeenkwam met de

[11] Jeremias (1977)

[12] Mishna Ohol. Xviii. 7; Tohar. Vii. 3

[13] Zie ook Instone-Brewer (2011) pag. 171

[14] Beckwith (2001); Edersheim (1883) pag. 1383-1384

maanwaarneming. Een dergelijke situatie deed zich volgens deze reconstructie voor in 31 n.C. De datum van de Omer, de Eerstelingsschoof, die volgens de farizeeën op 16 Nisan moest worden gebracht, dreigde dat jaar op een sabbat te vallen. Dit raakte aan het geschil met de sadduceeën, die meenden dat de Omer moest worden gebracht op de eerste dag van de week die binnen het feest van de ongezuurde broden viel.

Door de voorafgaande maand dertig in plaats van negenentwintig dagen te laten duren, kon dit probleem worden vermeden. Het gevolg daarvan was dat 14 Nisan volgens de officiële kalender op vrijdag viel. Groepen die wilden vasthouden aan de datum die uit de maanwaarneming volgde — in dit geval 14 Nisan op donderdag — konden hun Pesachlam desondanks laten slachten, waarbij dit door de priesters als een vredeoffer werd behandeld. Zie appendix D voor een uitgebreide uitleg en onderbouwing van deze reconstructie.

Als we deze verklaring accepteren, betekent dit dat 14 Nisan volgens de maanwaarneming op donderdag viel. Jezus en zijn discipelen hielden deze datum aan, zoals tot uitdrukking komt in de synoptische evangeliën. De priesters daarentegen beschouwden vrijdag als 14 Nisan, en op deze officiële datering zou Johannes aansluiten.

Deze verklaring past bovendien bij een belangrijk motief in het Johannesevangelie. Johannes presenteert Jezus nadrukkelijk als het Lam van God en laat zien dat Jezus werd gekruisigd op het moment waarop, volgens de officiële kalender van de priesters, de Pesachlammeren werden geslacht.

### 3.4.2 Bepaling van het jaar

Met behulp van astronomische gegevens is na te gaan in welke jaren kon worden voldaan aan het criterium dat 15 Nisan op een vrijdag viel. Schaeffer heeft berekend op welke data de eerste sikkel van de wassende maan zichtbaar moet zijn geweest gedurende het tijdvak 26 tot 36.[15] In alle gevallen geeft hij daarbij een indicatie van de kans dat de maan

[15] Schaeffer (1999)

werkelijk kan zijn waargenomen, gegeven de positie ten opzichte van de zon vlak na zonsondergang, de geografische locatie (Jeruzalem) en de te verwachten atmosferische omstandigheden. Hierdoor kunnen we afleiden op welke data het de eerste van de nieuwe maand kan zijn geweest. We moeten er rekening mee houden dat het op het moment van waarneming bewolkt kon zijn, waardoor de nieuwe maand een dag werd uitgesteld.[16] De volledige procedure zoals deze in de eerste eeuw werd gevolgd, is opgenomen in Appendix B. Tevens moeten we incalculeren dat in het jaar 31 een schrikkelmaand Adar-2 met een lengte van 30 dagen werd ingevoegd.[17] Als we deze procedures met Schaeffer's gegevens combineren, dan resulteert dit in de mogelijke data voor 1 Nisan zoals die in Tabel 1 zijn vermeld.
Uit de tabel blijkt dat de 15e Nisan alleen op een vrijdag kon vallen in het jaar 31.

*Tabel 1 Data 1e Nisan in de jaren 30 – 33*

| Jaar | Nieuwe maan (lokale zonnetijd) | Mogelijke data voor de 1e Nisan | Mogelijke data voor de 15e Nisan |
|---|---|---|---|
| 30 | 22 maart 20:07 | 25 maart | Zaterdag 8 april |
| 31 | 10 april 13:53 | 13 april [18] | Vrijdag 27 april |
| 32 | 29 maart 22:21 | 1 april | Dinsdag 15 april |
| 33 | 17 april 21:30 | 19 of 20 april | Zondag 3 mei of Maandag 4 mei |

[16] In Israël is de eerste maansikkel in circa 25% van de gevallen niet zichtbaar vanwege bewolking of een heiige atmosfeer
[17] Adar-2 kreeg altijd een lengte van 30 dagen, ook als de maan op de 29e dag verscheen. Zie Algra (2020c).
[18] 12 april is niet mogelijk, omdat aan de voorafgaande maand Adar-2 (schrikkelmaand) dertig dagen werden toegekend ongeacht de maanfase.

## 3.6 Het jaar waarin Johannes de Doper begon op te treden

We hebben gezien dat alles erop wijst dat 31 n.C. het kruisigingsjaar is. In Lukas 3:1 staat dat Johannes de Doper begon op te treden in het 15e jaar van Tiberius. Volgens de meest gangbare interpretatie is dit het jaar 28 of het jaar 29, omdat Tiberius in augustus 14 n.C. tot keizer was uitgeroepen. In dat geval zou het genoemde eerste Pesachfeest uit het Johannesevangelie pas in het jaar 30 hebben plaatsgevonden. Dit kan uiteraard niet correct zijn. Het is echter niet zeker hoe Lukas de regeringsjaren van Tiberius heeft geteld. Mogelijk gebruikte hij de Syro-Phoenische kalender omdat hij uit Antiochië afkomstig was. De nieuwjaardatum van deze kalender is 1 oktober. Het 15e jaar zou dan begonnen zijn op 1 oktober 27.[19] Jezus kan enkele maanden later door Johannes zijn gedoopt, zodat het eerste Pesachfeest inderdaad in het voorjaar van 28 n.C. viel.

Er is nog een andere verklaring mogelijk. Verschillende geleerden hebben erop gewezen dat keizer Augustus op het einde van zijn leven een deel van zijn macht overdroeg aan Tiberius.[20] Deze was een tijd lang zijn co-regent. Hij kreeg met ingang van het jaar 13 n.C. regeringsgezag over de Romeinse provincies, waaronder Judea. Als we daarvan uitgaan dan begint Lukas' datering van de prediking van Johannes de Doper in het voorjaar van het jaar 27 n.C.[21] Ook in dit geval wordt het eerste Pesachfeest tijdens Jezus' bediening in het jaar 28 gedateerd. Zie Appendix E.

[19] De periode 14 augustus tot 1 oktober 14 n.C. werd als het eerste regeringsjaar geteld (volgens de gebruikelijke inclusieve manier van tellen). Zie Finegan (1998) §570-577

[20] Doeve (1973)

[21] Waarschijnlijk het Syro-Fenicische jaar dat begon in oktober 27. Zie ook Lanser (2019). Zie Appendix D voor meer argumentatie.

## 4. Conclusies

Uit deze gegevens blijkt duidelijk:

- De bediening van de Heer duurde ruim drie jaar
- Zijn bediening begon tegen het einde van 27 n.C. of aan het begin van 28 n.C.
- De kruisiging heeft plaatsgevonden op **vrijdag 27 april van het jaar 31**

## 5. Referenties


Algra, T., *De geboortedatum van Jezus Christus, toch 25 december?*, eindtijdinzicht.nl, 2020(a)

Algra, T., *Eindtijd in zicht*, bc.bs (KokBoekencentrum/Boekscout), 2020(b)

Algra, T., *De Hebreeuwse kalender in de tijd van het Nieuwe Testament*, eindtijdinzicht.nl, 2020(c)

Archer, Gleason L., *Encyclopedia of Bible Difficulties*, Grand Rapids: Zondervan Publ. House, 1982

Beckwith, Roger T., *Calendar and chronology, Jewish and Christian* - Boston, Leiden: Brill Academic Publishers, 2001

Boer, C. den, *Aantekeningen bij het Nieuwe Testament*, Amersfoort: Echo, 1973

Breman, C.M., *Chronologie van Handelingen*, Studiebijbel Nieuwe Testament, Centrum voor bijbelonderzoek, Doorn,1999

Brink, G. van den, J.C. Bette, A.W. Zwiep, *Bijbelcommentaar Johannes*, Studiebijbel Nieuwe Testament, Centrum voor bijbelonderzoek, Doorn, 2003

Campbell, Douglas A., *An Anchor for Pauline Chronology: Paul's Flight from "The Ethnarch of King Aretas" (2 Corinthians 11:32-33)*, Journal of Biblical Literature, Vol. 121, No. 2, 2002, pp. 279-302

Clover, R., The Festivals and Sacred Days of Yahweh, Volume One, Fourth Edition, Qadesh La Yahweh Press, Garden Grove, 2022

Doeve, J.W., *Het palestijns jodendom tussen 500 vóór en 70 na Chr.*, Middelburg: Stichting de Gihonbron, 1973 - 2005

Edersheim, Alfred, *The Life and Times of Jesus the Messiah,* 1883 (updated 1993), public domain: ccel.org/ccel/edersheim/lifetimes.html

Espenak, Fred, *Length of the Synodic Month Table*, Astropixels.com (2020), gebaseerd op *'Astronomical Algorithms'* van Jean Meeus (Richmond: Willmann-Bell, Inc., 1998).

Faulkner, Danny, *Did the Moon Appear as Blood on the Night of the Crucifixion?*, Answers Research Journal vol. 7 (2014), pp. 27–30.

Finegan, Jack, *Handbook of Biblical chronology*, Revised edition, Peabody: Hendrickson Publ, 1998

Fotheringham, J.K., *The Evidence of Astronomy and Technical Chronology for the Date of the Crucifixion*, Journal of Theological Studies 35 (1934): 146-62.

Goldstein, Yaakov, *When is Rosh Chodesh?*, 21 mei 2017, https://shulchanaruchharav.com/halacha/when-is-rosh-chodesh/

Hamilton, John, *The Chronology of the Crucifixion and the Passover*, Churchman, Winter 1992

Hoehner, Harold W., *Chronological aspects of the life of Christ*, Grand Rapids: Zondervan, 1977

Humphreys, C.J, W.G. Waddington, *The Jewish calendar, a lunar eclipse and the date of Christ's crucifixion*, Tyndale Bulletin, 43.2 (1992), pp. 331-351

Instone-Brewer, David, *Jesus's Last Passover: The Synoptics and John*, Expository Times, Vol. 112, Issue 4, 2001, pp. 122-123

Instone-Brewer, David, *Traditions of the Rabbis from the era of the New Testament*, Vol. 2A, Grand Rapids: Eerdmans, 2011

Instone-Brewer, David, *Jesus's Last Passover: The Synoptics and John,* The Expository Times 112 (2001), 122–123.

Jeremias, Joachim, *The Eucharistic Words of Jesus*, Philadelphia : Fortress Press, 1977

Lanser, Rick, *What was the "fifteenth year of Tiberius"?,* Associates for Biblical Research, 2019, https://biblearchaeology.org/abr-projects/the-

daniel-9-24-27-project-2/4363-what-was-the-fifteenth-year-of-tiberius, geraadpleegd 20 december 2022

Lanser, Rick, *The First Regnal Year of Tiberius as Indicated on Roman Coins*, 2026, https://biblearchaeology.org/research-articles/the-first-regnal-year-of-tiberius-as-indicated-on-roman-coins/, geraadpleegd 17 juli 2026

Lightfoot, John, *A Commentary on the New Testament From The Talmud and Hebraica*, 1675, Codex Spiritualis Press, Kindle Edition.

Pickle, Bob, *When were the sabbatical years?*, Pickle Publishing, 2007, https://www.pickle-publishing.com/papers/sabbatical-years.htm, geraadpleegd 23 augustus 2024

Saulnier, Stephané, *Calendrical variations in second temple Judaism*, Leiden: Brill, 2012

Schaeffer, Bradley E., *Lunar visibility and the crucifixion*, Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society, 1990, 31, pp. 53-67

Schaeffer, Bradley E., *Lunar crescent visibility*, Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society, 1996, 37, pp. 759-768

Sherer, G.H., *Bijbels palet, de oosterse kleur van de Bijbel*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1978

Smith, Barry D., *The Chronology of the Last Supper*, Westminster Theological Journal 53:1 (1991): 29-45

Stern, Sacha, *Calendar and Community: A History of the Jewish Calendar, 2nd Century BCE to 10th Century CE*, Oxford: Oxford University Press, 2001

Stern, Sacha, *Calendars in Antiquity*, Oxford: Oxford University Press, 2011

Strashny, Alex, *Modern searches for Aviv Barley in the context of the Hebrew calendar*, Jewish Bible Quarterly, October 2017

Windle, Bryan, *Aretas IV: An Archaeological Biography*, Online: Bible Archeology Report, 22 June 2023, https://biblearchaeologyreport.com/2023/06/22/aretas-iv-an-archaeological-biography/, geraadpleegd 13 nov 2023

## Appendix A: Hebreeuwse kalender

| | Maand | Duur (dagen) | Opmerking |
|---|---|---|---|
| 1 | Nisan | 30 | oorspronkelijke naam: Abib |
| 2 | Iyar | 29 | |
| 3 | Sivan | 30 | |
| 4 | Tammuz | 29 | |
| 5 | Av | 30 | |
| 6 | Elul | 29 | |
| 7 | Tisri | 30 | 1e maand burgerlijk jaar |
| 8 | Heshvan | 29 | 30 dagen bij een ‘vol’ jaar |
| 9 | Kislev | 30 | 29 dagen bij een ‘kort’ jaar |
| 10 | Tevet | 29 | |
| 11 | Shevat | 30 | |
| | Adar I | 30 | bij een schrikkeljaar |
| 12 | Adar II | 29 | |

In Bijbelse tijden hadden de maanden nog geen vaste lengte. Het begin van de nieuwe maand werd bepaald op grond van maanobservatie. Omdat het jaar gemiddeld 354 dagen lang is, is het noodzakelijk zo nu en dan een schrikkelmaand toe te voegen. In nieuwtestamentische tijd gebeurde dit door om de twee of drie jaar een dertiende maand toe te voegen, zodanig dat 1 Nisan op of na de lente-equinox zou vallen. De data van de feesten lagen op deze wijze van tevoren vast, afgezien van één of soms twee dagen verschil. Deze verschillen ontstonden wanneer de maan niet kon worden waargenomen vanwege bewolking of heiigheid.

In latere jaren, in ieder geval na de val van Jeruzalem, werd het criterium veranderd, zodanig dat de Pesachdatum (14 Nisan) niet vóór de lente-equinox kon vallen. Daardoor kwam Pesach in sommige jaren te vroeg met betrekking tot de rijpheid van het graangewas. Als dat het geval was, werd in de loop van de twaalfde maand alsnog besloten om een schrikkelmaand toe te voegen. Dit betekende dat de datum van Pesach

nogal onvoorspelbaar was. Althans voor de Joden in de diaspora. Vooral degenen die verder weg woonden in Klein-Azië, Griekenland en Italië kregen niet op tijd te horen of er een schrikkelmaand was toegevoegd. Om die reden is men vanaf de vierde eeuw overgegaan op een vast patroon van schrikkelmaanden, zoals dat gebruikelijk was bij de Babylonische kalender. Dit is de cyclus van Meton, die inhoudt dat in iedere opeenvolgende serie van 19 kalenderjaren schrikkelmaanden worden toegevoegd in het 3e, 6e, 8e, 11e, 14e, 17e en 19e jaar. Bovendien ging men er toe over om een vaste lengte toe te kennen aan de maanden (afwisselend 29 en 30 dagen). Op deze wijze ontstond de huidige joodse kalender, die onafhankelijk is van waarnemingen. Voor meer informatie, zie ook mijn artikel over dit onderwerp.[22]

[22] Algra (2020 c)

## Appendix B: Procedure voor de maandbepaling

Procedure waarmee het begin van de nieuwe maand werd bepaald op grond van maanobservaties (volgens Rambam Kiddush Hachodesh) [23]

Op de 30e van de maand vergadert een comité van het Sanhedrin in Jeruzalem om een beslissing te nemen of deze dag eventueel als de eerste van de nieuwe maand moet worden beschouwd. Zo niet, dan wordt de volgende dag de eerste van de nieuwe maand. De maandlengte is dus altijd 29 of 30 dagen.

1. Als uit berekening blijkt dat de maan op de avond van de 29e niet zichtbaar kon zijn, dan is de maandlengte zonder meer 30 dagen.
2. Als uit berekening blijkt dat de maan op de avond van de 29e wel zichtbaar kon zijn, en er twee betrouwbare getuigen verschijnen die de nieuwe maan na zonsondergang inderdaad hebben waargenomen, dan wordt de maandlengte op 29 dagen gesteld.
3. Als uit berekening blijkt dat de maan op de avond van de 29e wel zichtbaar kon zijn, maar er geen twee getuigen komen opdagen die de maan hebben waargenomen, dan wordt de maanlengte op 30 dagen bepaald.
4. Als punt 3 tweemaal achter elkaar voorkomt, dan worden de volgende twee maandlengtes bepaald op basis van berekening. Dit is om te voorkomen dat de maanden teveel uit de pas gaan lopen met de maanfasen, in het geval er maandenlang geen goede waarnemingen kunnen worden gedaan vanwege bewolking.
5. Een jaar mag maximaal acht en minimaal vier maanden van 30 dagen hebben.

Over de aard en de nauwkeurigheid van de bovengenoemde berekening zoals deze in de eerste eeuw werd toegepast is niets bekend. Men neemt over het algemeen aan dat de astronomische kennis in Palestina minder hoogstaand was dan in landen als Egypte (Alexandrië), Babylon en Griekenland.

[23] Goldstein (2017)

## Appendix C: Paulus werd bekeerd in 32/33 n.C.

Om te bepalen wat het laatst mogelijk jaar is voor de kruisiging, maken we gebruik van de chronologische gegevens die het Nieuwe Testament biedt met betrekking tot het leven van Paulus. Toen Paulus zich bekeerde was er al een christelijke gemeente in Damascus. Tevens was Stefanus de marteldood gestorven (Handelingen 7:58,59). Met andere woorden men had ondanks het verbod van de Romeinen toch zelf weer de doodstraf ten uitvoer gebracht. Volgens Finegan was dit pas mogelijk nadat Pilatus was vervangen door Marcellus, die minder macht had dan de hogepriester.[24] Dat zou dan in het jaar 36 zijn geweest. Dit is echter een veronderstelling, maar het is geen bewijs. Er is ook nog een ander scenario mogelijk. Tegen het einde van het jaar 31 werd Sejanus, de commandant van de keizerlijke lijfwacht, door keizer Tibérius afgezet en geëxecuteerd. Deze Sejanus, die bekend stond als een Jodenhater, was degene die indertijd Pilatus aan zijn positie had geholpen. Pilatus kreeg hierna van Rome de instructie om de Joden meer ter wille te zijn. In de praktijk betekende dit dat de Joodse leiders meer macht kregen en dit verklaart waarom de executie van Stefanus door Pilatus werd getolereerd. Met andere woorden, de bekering van Paulus kan al eerder, in 32 - 34 hebben plaatsgevonden en niet noodzakelijkerwijs pas in 36 n.C.

Er zijn twee ankerpunten waarop we de chronologie van Paulus kunnen baseren.

a. In de tijd dat Paulus en Barnabas in Antiochië verblijven, kreeg de gemeente bezoek van de profeet Agabus uit Jeruzalem. Hij voorspelde een hongersnood, die inderdaad gekomen is tijdens de regering van Claudius. Ook Palestina werd getroffen, volgens de historicus Flavius Josephus.[25] Men dateert deze hongersnood in de jaren 45 - 46 n.C.[26] Als reactie op deze profetische voorspelling besloot de gemeente om Barnabas en Paulus af te vaardigen om de

[24] Finegan (1998) §638

[25] Joodse Oudheden XX 101

[26] Orosius dateert in het vierde jaar van Claudius (Historiae adversum VII 6,12), dat is het jaar 45. Josephus vermeldt dat de hongersnood plaatsvond onder stadhouder Fadus en onder Tiberius Alexander die Fadus in 46 opvolgde.

christenen in Jeruzalem met een financiële gift te ondersteunen (Handelingen 11:29,30). Na de beschrijving van de bevrijding van Petrus uit de gevangenis en de dood van Herodes, lezen we in Handelingen 12:25 dat Barnabas en Paulus vanuit Jeruzalem teruggaan naar Antiochië. Koning Herodes stierf in 44 n.C. Het bezoek aan Jeruzalem moet daarom hebben plaatsgevonden in de periode 44 of 45 n.C.

b. Als Paulus 1½ jaar in Corinthe is, wordt Gallio de nieuwe proconsul (Handelingen 18:11,12). Volgens een inscriptie die in Delphi is gevonden, werd hij benoemd in mei-juni 51 n.C.[27] Paulus moet dus in Corinthe zijn aangekomen in december van het jaar 49.

Na tijdstip *a* heeft Paulus zijn eerste grote zendingsreis gemaakt. Samen met Barnabas trok hij door Cyprus, Pamfylië, Galatië, en Cilicië. Dit wordt beschreven in Handelingen 13 en 14. Na hun terugkeer in Antiochië wordt in Jeruzalem het eerste apostelconcilie belegd. Het punt van bespreking is in hoeverre de heidense christenen moeten voldoen aan de wetten van de Thora. Paulus en Barnabas bezoeken deze bijeenkomst namens de gemeente van Antiochië (Handelingen 15). Daarna maakt Paulus zijn tweede zendingsreis. Deze keer gaat hij via Cilicië, Galatië, en Asia naar Europa. Hij trekt door Macedonië en Achaje, waarbij hij onder andere de steden Filippi, Thessaloniki en Athene bezoekt. Uiteindelijk komt hij in Corinthe terecht waar hij langere tijd zal doorbrengen. Het is dan inmiddels eind 49 n.C. Naar schatting heeft deze tweede reis ongeveer een jaar geduurd. We kunnen er daarom vanuit gaan dat het apostelconvent in begin 49 n.C. of eind 48 n.C. heeft plaatsgevonden.

In de brief aan de Galaten vertelt Paulus dat hij na zijn bekering tweemaal een bezoek heeft gebracht aan Jeruzalem. De eerste keer was drie jaar nadat hij tot geloof was gekomen (Galaten 1:18,19). De tweede keer was na 14 jaar (Galaten 2:1). Deze bezoeken worden beide in Handelingen vermeld. Het eerste in Handelingen 9:26-29. Het tweede is het bezoek dat we hiervoor hebben beschreven onder punt *a.* Volgens de zorgvuldige chronologie van Breman (1999) vond dit bezoek plaats in de winter van

[27] Finegan (1998) §678,679

45/46. Zijn bekering was dus 14 jaar daarvóór, in de periode 1 Nisan 32 tot 1 Nisan 33 n.C., uitgaande van inclusief getelde (toenmalige) joodse kalenderjaren.

Er zijn echter exegeten die van mening zijn dat Paulus in Galaten 2 het apostelconvent van 49 n.C. heeft bedoeld. Hierdoor zouden we zijn bekering in 36 n.C. moeten plaatsen. Maar er zijn goede argumenten aan te voeren die dit erg onwaarschijnlijk maken. In Galaten 2 gaat het niet over het apostelconvent, want:

a. Als Galaten 2:1 over het apostelconvent zou gaan, dan zou Paulus zijn eerdere bezoek (Hand 11:30) zijn 'vergeten'.
b. In de Galatenbrief zegt Paulus niets over een gezamenlijk besluit van alle apostelen en oudsten en een brief waarin dit besluit werd vermeld. Dit is opvallend, omdat het heel goed zou passen in zijn argumentatie.
c. Het besluit van Handelingen 15 zegt niets over een afspraak om de armen te ondersteunen zoals dat in Galaten 2:10 wordt genoemd.
d. Ook vermeldt Handelingen 15 niets over het feit dat aan Paulus de prediking tot de heidenen was toebedeeld en aan Petrus die aan de Joden (Galaten 2:9).
e. Het verslag van Handelingen 15 zegt ook niets over een afzonderlijke vergadering met enkele apostelen (Galaten 2:2).
f. De Galatenbrief geeft aan dat de 'steunpilaren' akkoord gingen met Paulus' bediening, maar in Handelingen 15 gaat iedereen akkoord, inclusief de volledige gemeente.
g. Galaten 2 vermeldt niets over de broeders die namens de gemeente van Jeruzalem naar Antiochië werden gestuurd.
h. Vóór het bezoek van Galaten 2 was Paulus alleen in Syrië en Cilicië geweest (Galaten 1:21). De hoofdstad van Syrië was Antiochië en de belangrijkste stad van Cilicië was Tarsus. Maar tijdens de eerste zendingsreis werden ook diverse andere streken bezocht. Deze reis kan dus niet hebben plaatsgevonden vóór het bezoek dat in Galaten 2 wordt genoemd[28].

[28] Boer (1973) Pag. 101,102

We concluderen hieruit dat de Galatenbrief door Paulus moet zijn verstuurd vóór het apostelconvent, maar na zijn eerste zendingsreis, vermoedelijk vanuit Antiochië. Zijn bekering moet worden gedateerd in de periode april 32 tot maart 33 n.C.

## Appendix D: Een mogelijke kalenderreconstructie van het Laatste Avondmaal in 31 n.C.

Het chronologische probleem rond het Laatste Avondmaal ontstaat doordat de synoptische evangeliën de maaltijd van Jezus en zijn leerlingen als een Pesachmaaltijd presenteren, terwijl Johannes de kruisiging vóór de officiële Pesachmaaltijd lijkt te plaatsen (Joh. 18:28; 19:14). David Instone-Brewer heeft een oudere hypothese van Strack en Billerbeck opnieuw onder de aandacht gebracht: mogelijk bestonden in Jeruzalem twee dateringen van 14 Nisan die één dag uiteenliepen.[29] Jezus en zijn leerlingen kunnen donderdag als 14 Nisan hebben beschouwd, terwijl de priesters volgens hun kalender pas vrijdag 14 Nisan vierden. De synoptici zouden dan Jezus' tijdrekening volgen en Johannes die van de priesters.

Een belangrijk argument hiervoor ontleent Instone-Brewer, in aansluiting bij Maurice Casey, aan Misjna Zevaḥim 1:3. Daar bespreken Rabbi Jehosjoea en Ben Beteira een paasoffer dat op de ochtend van 14 Nisan shelo lishmo — niet als paasoffer — werd geslacht. De eerste behandelt het alsof het op 13 Nisan was geofferd, de tweede alsof de eigenlijke Pesachtijd reeds was aangebroken. Volgens Billerbecks interpretatie kan dit wijzen op uiteenlopende kalenderrekeningen: wat voor de priesters nog 13 Nisan was, gold voor sommige offeraars reeds als 14 Nisan. Een voor Pesach bestemd dier kon dan onder een andere offerbestemming, als shelamim (vrede- of gemeenschapsoffer), geldig worden geslacht. Zo ontstaat een mogelijk juridisch mechanisme waardoor Jezus donderdagmiddag een dier in de tempel kon laten slachten en donderdagavond Pesach kon vieren, terwijl de officiële paasoffers pas vrijdag volgden. De discussie is echter pas na 70 n.C. opgetekend. Dat zij eerdere tempelpraktijken weerspiegelt, is aannemelijk maar niet bewijsbaar.

Ook de kalendergeschiedenis laat ruimte voor zo'n verschil. Sacha Stern benadrukt dat de Joodse kalender in de eerste eeuw nog grotendeels observationeel was: maanden telden 29 of 30 dagen en begonnen in

[29] H. L. Strack & P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, II; Zie Instone-Brewer (2001)

beginsel bij de eerste zichtbaarheid van de maansikkel.[30] Bovendien bestond aanzienlijke plaatselijke variatie. Stern wijst eveneens op het relatief late karakter van de toenmalige kalender, die vaak met de Babylonische overeenkwam. Omdat het Babylonische Nisanu na de voorjaarsequinox begon, verdient een geïntercaleerd jaar 31 serieuze overweging. Dit bewijst overigens niet dat alle Joden dezelfde equinoxregel of intercalatiepraktijk volgden.

Roger Beckwith heeft daarnaast gewezen op de mogelijkheid van een geïntercaleerde maand van dertig dagen.[31] De rabbijnse tradities zijn hierover verdeeld: Arakhin 9b noemt zowel dertig als 29 dagen, terwijl Rosh Hashanah 19b verschillende combinaties voor de lengte van beide Adars vermeldt. Een uniforme regel is dus niet overgeleverd.

Voor 31 n.C. kan hieruit een model worden opgebouwd waarin een vroegere observationele telling donderdag 26 april als 14 Nisan aanwijst, terwijl een kalender met later vastgestelde maandgrenzen en een geïntercaleerde Adar van dertig dagen uitkomt op vrijdag 27 april. De verschuiving ontstaat door opeenvolgende maandgrenzen en vereist geen maand van 31 dagen.

Dat een maandgrens bewust kon worden verschoven, blijkt uit Rosh Hashanah 20a. Rava staat toe dat een maand om calendrische redenen wordt verlengd, zelfs wanneer de nieuwe maan tijdig is waargenomen. Rav Dimi van Nehardea verdedigt daarentegen het beginsel dat geldige getuigenis niet mag worden onderdrukt om een maand kunstmatig te verlengen. Dezelfde passage noemt het heiligen van de maand op basis van feitelijke waarneming een mitswa. Deze tradities bewijzen niet dat in 31 een afzonderlijke observationele groepering bestond, maar tonen wel dat het principe van voorrang voor geldige maanwaarneming binnen de rabbijnse overlevering bekend was.

[30] Stern (2001)
[31] Beckwidth (2001)

Een mogelijk religieus motief voor kalenderbeïnvloeding komt naar voren in het conflict met de Boethusianen.[32] Volgens Menachot 65a–66a lazen zij "de dag na de sabbat" in Leviticus 23:11 en 15 als de zondag na de wekelijkse sabbat. De Omer en daarmee Sjavoeot vielen volgens hen dus steeds op zondag. De farizees-rabbijnse interpretatie verstond "sabbat" als de eerste Pesachfeestdag, zodat de Omer op 16 Nisan viel, ongeacht de weekdag.

Rosh Hashanah 22b vermeldt bovendien dat Boethusianen mensen omkochten om valse getuigenis over de nieuwe maan af te leggen. De baraita noemt geen motief, maar Rashi verbindt dit later expliciet met het Omerconflict.[33] Volgens zijn uitleg wilden de Boethusianen 1 Nisan op zaterdag laten vallen, zodat ook 15 Nisan op zaterdag en de Omer op zondag zou vallen. De poging tot kalenderbeïnvloeding is dus in de Talmoed overgeleverd; de specifieke verklaring vanuit het Omerconflict is van Rashi.

Voor 31 ontstaat hierdoor een opmerkelijke mogelijkheid. Indien de officiële kalender vrijdag 27 april als 14 Nisan vaststelde, viel 15 Nisan op zaterdag 28 april en 16 Nisan op zondag 29 april. In dat geval kwamen de farizeïsche en Boethusiaanse berekeningen van de Omerdag samen: voor de farizeeën omdat zondag 16 Nisan was, voor de Boethusianen omdat het de zondag na de wekelijkse sabbat betrof. Een één-dag-latere kalender leverde dus voor beide interpretaties dezelfde gewenste Omerdag op.

Daarmee wordt een derde positie denkbaar. Wie donderdag 26 april als 14 Nisan bleef beschouwen, hoeft niet noodzakelijk een afzonderlijke farizeïsche kalender te hebben gevolgd, maar kan een observationeel of proceduralistisch standpunt hebben ingenomen: een tijdig waargenomen maansikkel mocht niet om religieuze of bestuurlijke redenen worden genegeerd. De latere uitspraak van Rav Dimi weerspiegelt dit principe, zonder te bewijzen dat Jezus of zijn leerlingen het in 31 onderschreven.

[32] Boethusianen: een Sadduceese stroming die loyaal was aan Herodes. Zes hogepriesters in de periode 4 v.C. tot 64 n.C. behoorden tot de Boethusianen.
[33] Rosh Hashana 22b

Voorzichtigheid blijft geboden. De gebruikte rabbijnse bronnen zijn grotendeels na 70 n.C. vastgelegd. Bovendien benadrukt Misjna Rosh Hashanah 2:8–9 juist het gezag van het bevoegde gerechtshof boven individuele kalenderberekeningen. Rabbi Jehosjoea moet daar de beslissing van Rabban Gamliël aanvaarden, zelfs wanneer hij die onjuist acht. Dit getuigt van het latere rabbijnse ideaal van een gezaghebbende kalender, maar mag niet zonder meer op Jeruzalem in 31 worden teruggeprojecteerd.

De reconstructie luidt daarom als volgt. Een observationele telling kan in 31 donderdag 26 april als 14 Nisan hebben aangewezen, terwijl de officiële priesterlijke kalender vrijdag 27 april als 14 Nisan rekende. Jezus en zijn leerlingen kunnen donderdagmiddag hun offer hebben gebracht en donderdagavond, bij het begin van hun 15 Nisan, Pesach hebben gevierd. Volgens de priesterlijke kalender begon toen echter pas 14 Nisan; de officiële paasoffers volgden vrijdagmiddag en de feestmaaltijd vrijdagavond. Zo kunnen de synoptici Jezus' kalender weerspiegelen en Johannes die van de priesters.

Dit model blijft hypothetisch. Geen bron bevestigt dat Jezus in 31 een observationele kalender volgde of dat Nisan toen vanwege het Omerconflict bewust werd verschoven. Wel zijn de afzonderlijke elementen gedocumenteerd: uiteenlopende kalenderrekeningen, een observationele en niet volledig uniforme kalender, zowel bewuste maandverlenging als principieel verzet daartegen, Boethusiaanse manipulatie van nieuwe-maangetuigenis, het Omerconflict en een mogelijk juridisch mechanisme voor een vroegtijdig offer (Zevaḥim 1:3). De bijzondere betekenis van 31 n.C. is dat deze gegevens samen een chronologisch model mogelijk maken waarin de donderdagdatering van de synoptici en de vrijdagdatering van Johannes met elkaar verenigbaar worden.

## Appendix E: Het 15e jaar van Tiberius

Historicus Suetonius (69/70 – 140 n.C.) schreef het volgende over Tiberius:

> XX. After two years he returned to the city from Germania [**12 n.C.**] and celebrated the triumph which he had postponed, accompanied also by his generals, for whom he had obtained the triumphal regalia. ….
>
> XXI. Since the consuls caused a law to be passed soon after this *that he should govern the provinces jointly with Augustus* and hold the census with him, he set out for Illyricum on the conclusion of the lustral ceremonies; but he was at once recalled, and finding Augustus in his last illness but still alive, he spent an entire day with him in private.
>
> (Referentie: https://sourcebooks.fordham.edu/ancient/suet-tiberius-rolfe.asp)

Dit betekent dat Tiberius over de Romeinse provincies (waaronder Judea) regeerde vanaf 13 n.C. Toen Augustus stierf in het jaar 14 n.C., werd Tiberius tot keizer over het héle rijk benoemd.
De uitdrukking *15e jaar van Tiberius* kan dus in principe zowel op 27 n.C. als op 28 n.C. betrekking hebben. De argumenten ten gunste van 27 n.C. zijn:

a) Lukas heeft voor zijn evangelie geen Romeinse, maar Joodse bronnen geraadpleegd. Dit verklaart waarom bij Lukas het 15e jaar gerekend moet worden vanaf 27 n.C.
b) Volgens Josephus (Oudheden 18.4 -106) stierf Herodes' zoon Philippus in het 20e jaar van Tiberius na een regering van 37 jaar. Vrijwel **alle oudere** manuscripten vermelden hier echter het **22e**

jaar. Finegan accepteert deze laatste lezing.[34] Philippus' 37e jaar was het jaar 33 of het jaar 34.[35] Als dit het 22e jaar van Tiberius was, dan was 27 n.C. het 15e jaar.
Opmerking: Josephus zegt ergens anders (Oudheden 18.6.10) dat Tiberius 22 jaar, vijf maanden en 3 dagen had geregeerd als keizer, toen hij in het jaar 37 overleed. Dat zijn dus keizer-jaren en geen regeringsjaren.[36]

c) Lukas noemt niet alleen de formele hogepriester Kajafas in Lukas 3:2, maar ook zijn schoonvader Annas, die al in het jaar 15 was afgezet, als hogepriester ten tijde van het optreden van Johannes de Doper. Achter de schermen had deze Annas feitelijk de touwtjes in handen (Johannes 18:13,24; Handelingen 4:6). Hieruit blijkt de pragmatische kijk op de werkelijkheid van de bron(nen) die Lukas raadpleegde. Dit is in lijn met de opvatting dat Tiberius de facto heerser was over Palestina sinds het jaar 13.
d) Lanser concludeert op grond van een studie van diverse munten uit die periode: "Thus, both imperial and provincial coinage indicate that Luke and his contemporaries across the Roman world would have viewed the first year of Tiberius as AD 13/14. This means AD 27/28 would have been regarded as his fifteenth year—with Jesus baptized in the fall of AD 27." [37]

[34] D.w.z. Finegan (1998) §518 accepteert de lezing "22e jaar", maar concludeert ten onrechte dat Filippus pas in 1 v.C. aan de macht kwam. Volgens historici ligt het vast dat zijn vader en voorganger Herodes de Grote stierf in 4 v.C.
[35] Bij Josephus beginnen de regeringsjaren op 1 Nisan (maart/april)
[36] Oudheden 18.6.10
[37] Lanser (2026)